

Saggio scientifico originale – Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

UDK 911.3:7.036(44)](497.571Pula)(210.7)

165.74:71](497.571Pula)(210.7)

DOI: 10.32728/studpol/2024.2024.13.01.03

PSIHOGEOGRAFIJA KAO ALAT PARTICIPATIVNOGA PROSTORNOG PLANIRANJA: STUDIJA SLUČAJA OTOKA SV. KATARINA I POLUOTOKA MONUMENTI U PULI

Daniela Škandul

doktorand Transdisciplinarnih studija savremenih umetnosti i medija

FMK Fakultet za medije i komunikacije u Beogradu

daniela.skandul.20234016@fmk.edu.rs

SAŽETAK

Psihogeografija, interdisciplinarno područje koje istražuje prostor kroz subjektivne dojmove, doživljaje i emocije, pruža inovativne alate za razumijevanje i transformaciju urbanoga života, ali i za participativno prostorno planiranje. U ovome radu analizirana je aktivistička intervencija provedena 2008. godine u Puli, neposredno prije tadašnjega donošenja Generalnoga urbanističkog plana, s posebnim fokusom na prenamjenu bivšega vojnog područja na otoku Sv. Katarina i poluotoku Monumenti u gospodarsku zonu nautike i turizma. Cilj istraživanja bio je ispitati potencijal psihogeografskih metoda u procesima alternativnoga prostornog planiranja koji se odvijaju paralelno sa službenim procedurama.

Metodološki rad se oslanja na analizu aktivističkih taktika zaposjedanja prostora koje su, kroz participativne i intervencionističke pristupe, nastojale provocirati raspravu o budućoj namjeni prije njezine formalne definicije. U sklopu tih akcija prostorne inicijative upotrijebljene su kao alat simulacije i testiranja mogućih scenarija razvoja.

Rezultati pokazuju da psihogeografski alati mogu pridonijeti participativnome prostornom planiranju, omogućujući lokalnoj zajednici da iskustvenim istraživanjem prostora aktivno sudjeluje u oblikovanju razvojnih prioriteta. Na taj način oni otvaraju nove perspektive kojima se mogu oblikovati suvremene prostorne politike koje nadilaze tradicionalne institucionalne okvire i potiču uključivije procese odlučivanja.

Ključne riječi: psihogeografija, urbani prostor, situacionizam, *dérive*, *détournement*, konverzija prostora, aktivizam, aproprijacija prostora, proizvodnja društvenosti

UVODNA RAZMATRANJA – PROSTOR, PSIHOGEOGRAFIJA

Djelovanje u prostoru jedna je od najosjetljivijih društvenih praksa, jer društvenost je u izradi prostorno-planske dokumentacije najteže „uplanirati“. Prostorno planiranje, posebno kod prenamjene prostora, osim zahtjeva funkcionalnosti, trebalo bi pozitivno reflektirati ili ekstrapolirati poželjne aspekte društvenosti. Međutim, dihotomija između formalnih procedura i subjektivnih iskustava korisnika prostora često ne nalazi zajedničku platformu razmjene. Prostorno se planiranje u svom konačnom provedbenom dokumentu (prostorni plan) u praksi oslanja na normativne i tehničke alate, koji zanemaruju subjektivne doživljaje prostora i emocionalnu povezanost ljudi s mjestom.

Jedan je takav slučaj zabilježen na otoku Sv. Katarina i poluotoku Monumenti u Puli, bivšoj vojnoj zoni s kompleksnim povijesnim i društvenim značenjem, gdje je prenamjena prostora u gospodarsku zonu za nautiku i turizam izazvala niz pitanja o identitetu mjesta i njegovoj integraciji u društveni i urbani kontekst. Prije donošenja planske dokumentacije, koja je definirala područje kroz provedbeni dokument, konflikt između formalnoga planiranja i aktivističkih inicijativa pokušala je pomiriti jedna intervencija strukovne grupe – Pulske grupe (PG), koja se zalagala za *planiranje kroz korištenje* – predlažući tu praksu kao put do normiranja pravila u prostoru.

U ovome radu bit će opisani konkretni rezultati djelovanja Pulske grupe na području navedene bivše vojne zone u Puli te neke

metode participativnoga planiranja, posebno iz perspektive uporabe psihogeografskih alata. Mogu li takvi alati omogućiti preispitivanje postojećih planerskih praksi i biti uključeni u procese odlučivanja, pa čak i doprinijeti boljim prostornim rješenjima i interdisciplinarnosti (posebno u planiranju urbanih preobrazbi), bit će istraženo analizom primjera studije slučaja.

Metodološki rad će pregledom literature o psihogeografiji i participativnome planiranju prikazati i objasniti primijenjene metode psihogeografije s ciljem ispitivanja njezinih potencijala. Te metode, koje u formalnim planskim dokumentima nisu zastupane ni vidljive, mogu doprinijeti prostornom planiranju time što će u procesu izrade uključiti perspektive građana i lokalnih zajednica.

1. PSIHOGEOGRAFIJA, PERSPEKTIVA ŠETAČA I SITUACIONIZAM

Slabije raširena u koncepcijama urbaniteta i prostornoga planiranja jedna se disciplina (odnosno interdisciplinarno područje) posebno bavi istraživanjem odnosa između fizičkoga prostora i ljudske percepcije, emocija i ponašanja – psihogeografija. Ona se u svome mapiranju (koje ne mora nužno biti kartografija) u većemu opsegu naslanja na psihološke, antropološke, sociološke i kulturalne studije, zatim ne teorije urbane preobrazbe i geografiju^[1].

Kako ističe Coverley (2006: 10), psihogeografija, s obzirom da je ukorijenjena u proučavanju emocionalnih i psiholoških utjecaja na pojedinca, ukazuje na skrivene dimenzije prostora. Oslanja se na bilježenje dojmova nakon provedena vizualnoga pregleda područja interesa (šetnjom), a alati su joj danas već zaboravljeni *dérive* i *détournement* iz situacionističkih praksa. Situacionistička internacionala (SI) iz 50-ih godina prošloga stoljeća upotrebljavala ih je kada je istraživala specifične učinke geografskoga okruženja na emocije i ponašanje pojedinca.

Psihogeografija, srodna urbanoj fenomenologiji, istražuje vezivanja čovjeka za snagu mjesta. S obzirom na svoju prilično subjektivnu i interpretacijski mnogostruku osnovu, obje discipline, premda vrlo važne u proučavanju fenomena povezanosti stanovnika s gradovima, za prostorno planiranje nisu normativne. Uobičajeni alati uređenja prostora (planovi) ne uključuju neopipljive dojmove i utjecaj koji vrši naslijeđe prostora, a upravo su oni ti koji se u stvaranju smislene interakcije prostora s čovjekom pamte i učitavaju. U tome smislu planovi nisu dovoljno obuhvatni.

Radovi iz psihogeografije najviše su zastupljeni u umjetnosti i književnosti, i tu opisuju modalitete emocionalnoga/psihološkoga vezivanja s mjestom u doživljaju prostora, posebno iz perspektive šetača. Ono što je

[1] Za ilustraciju mnogostrukosti psihogeografskoga proširenja dovoljno je sučelice postaviti relevantne autore formativne za njezin razvoj. Vezuju se prevalentno za psihogeografiju dva grada, dva fokusa u asocijacijama na lutanja. U Londonu su „oci“ discipline bili D. Defoe, W. Blake, R. L. Stevenson i T. de Quincy. U Parizu je *flâneur* / dokoni šetač uzdignut u mit u djelima E. A. Poea, C. Baudelairea, W. Benjamina te nadrealista A. Bretona i L. Aragona. Okultizam se u psihogeografiju uvlači u studijima engleskih suvremenih autora I. Sinclaira, P. Ackroyda i S. Homea; koji se bave skrivenim odnosom gradskih financijskih, političkih i vjerskih institucija moći.

za tu praksu zanimljivo, u naslijeđu šetnja zabilježenih u dominantnim strujama psihogeografije, jest da rezultati i ideje do kojih u istraživanjima dolazi prerastaju u refleksije koje evoluiraju u razne filozofske, vizionarske i političke ideje^[2].

Šetnja nas u psihogeografiji uvodi u preispitivanje svega što poznamo, svijeta kakva zamišljamo i kakav nam je posredovan. Danas je svakodnevni život postao prilično artificijelan, a posredovane slike nekritički se usvajaju, što generalno ukida odgovornost pojedinca, i u svakodnevnom životu i u odlučivanju o prostoru koji ga okružuje. Šetnja, koju u prostoru uzimamo kao jedinicu refleksije bivanja, sve manje u suvremenom društvu pokreće imaginativni prostor, pa tako nema prilike za stvaranje prostora kvalitativnih promjena^[3].

Kada je kod *letterista*^[4] (koji su preteča situacionizma) primjerice psihogeografija ponuđena kao protuotrov banalizaciji svijeta modernoga doba, u promišljanje je (da bi se svemu tome doskočilo) uveden ludički karakter. Zaigranost u arhitekturi, vremenu i prostoru trebali su, po pitanju odlučivanja u zajednici i društvu općenito, pružiti odmak od tehnokratske koncepcije upravljanja životom, otuđenosti i pasivnosti. Britanski profesor S. Sadler, teortičar arhitekture, dizajna i urbanizma, kada govori o toj tendenciji, najbolje opisuje koji su bili karakter i uloga psihogeografije od njezinih početaka: "Psihogeografija je bila je razigrana, jeftina i populistička – umjetnička aktivnost koja se odvijala u svakodnevnome prostoru ulice, radije nego u konvencionalnim umjetničkim prostorima galerija ili kazališta. Važnost koja se pripisuje ulici u francuskom kulturnom diskursu prenosi osjećaj opće želje za kulturom koja je otvorenija, zabavnija

[2] Opseg imaginarija povijesnih šetača koji iz književnosti poznamo može dočarati još jedan navod iz njegove knjige:

„Lutalica, šetač, *flâneur* i uhoda – nazivi se mogu mijenjati, ali, od noćnih ekspedicija De Quinceya do nadrealističkih lutanja Bretona i Aragona, do situacionističkog *dérive-a* i herojskih putovanja Iaina Sinclaira – čin hodanja uvijek je prisutan.“ (Coverley, 2006: 12)

[3] Prema američkome urbanistu Kevinu Lynchu sposobnost grada da stvori snažnu sliku počiva na čitljivosti, preglednosti i upečatljivoj pojavnosti – to su kvalitete u prostoru koje doprinose skladu i izazivaju snažne i pamtljive odjeke u promatrača. (Lynch, 1960: 9-10).

[4] Lettristička internacionala prethodnica je situacionističkom pokretu. Više o *letteristu* Ivanu Chtcheglovu koji je svoje teze predstavio u dokumentu *Formulary for a New Urbanism* (n. d.) može se naći ovdje: <https://www.bopsecrets.org/SI/Chtcheglov.htm> te ovdje: <https://www.notbored.org/chtcheglov.html>

i slobodnija, što je suprotstavljeno navodno zagušljivom, pompoznom i zatvorenom svijetu visoke kulture.” (Sadler, 1998: 69).

Lettristički sljednici – situacionisti, na istoj liniji, svoj su diskurs zaoštrili – okrenuli su se proučavanju rastuće komodifikacije dobara u kapitalizmu, a ona ih dovodi do fenomena tzv. spektakularizacije društva^[5] – medijske konstrukcije društvene stvarnosti i usvajanja posredovanoga sadržaja bez kritičkoga angažmana konzumenta. Za njihova je djelovanja psihogeografija i dalje u funkciji direktnoga i inkluzivnoga iskustva, ali je na neki način uvedena i u političke vode, što će kasnije posebno naći odjek u zbivanjima vezanima uz pokret otpora iz 1968.

Situacionizam M. Šuvaković, srpski estetičar i teoretičar umjetnosti, sažima ovako: „O situacionistima se može govoriti kao o ‘kulturalnim aktivistima’ koji su promovisali određeni politički pogled na svet i nudili utopijski projekt nerepresivnog društva kao platformu za društvenu akciju. (...) Situacionisti su razvili otvorenu post-marksističku kritičku raspravu svakodnevice masovnog potrošačkog i medijskog društva. (...) Zanimali su se za sasvim različite taktike i strategije provociranja i destruisanja ‘normativnih’ i ‘normalnih’ životnih oblika kroz: situografiju, unitarni urbanizam, rekuperaciju, prisvajanje i upotrebu postojećih kulturalnih produkata (*détournement*) i psihogeografiju.” (Šuvaković, 2009: 273-275).

Situacionisti, dakle, nastoje osmisliti nove oblike moralnoga, društvenoga i političkoga ponašanja. Kada je riječ o prostoru, uvode novi pojam – tzv. unitarni urbanizam (a koji je u funkciji unitarnih društava), koji će ponuditi cjelovitu izgradnju društva u dinamičkome odnosu spram rezultata njihovih prostornih eksperimenata. U interpretacijama stvarnosti zalagali su se za uvođenje radikalne autonomije i maštovitosti.^[6] U njihovu urbanizmu primjerice ne bi bilo “dokolice” odvojene od svakodnevnoga života – težnja je bila ukidanje svakoga urbanizma i specijalističkoga planiranja – posvemašnja društvena i prostorna segregacija, ukidanje

[5] “Spektakl nije samo skup slika; to je društveni odnos između ljudi posredovan slikama”, kaže Debord u svojem Društvu spektakla (Debord, 1967: t. 4), koje i danas odjekuje pozivom na subverziju. Posebno danas zvuči suvremeno s iskustvom sveprožimajućega podređivanja posredovanim standardima preko medija, društvenih mreža itd. *Društvo spektakla*. (2017). Anarhistička Biblioteka. Preuzeto s <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/guy-debord-drustvo-spektakla-sr>

[6] Unitarni urbanizam je, međutim, ostao prilično apstraktan projekt, zanemario je neophodne pretpostavke za svoju realizaciju. *Društvo spektakla*. (2017: 68).

svih hijerarhijskih oblika zovanja (kao što je npr. lanac rad-stanovanje-konzumerizam itd). U tome samoupravnome mehanizmu uređenja imperativ je bio participacija građana (Matthews, 2019: 12).

Posebno su se protivili novim gradovima redizajniranima za vozila, a ne ljude – praksi koja je u modernome dobu zanemarila jedinstvena ljudska i povijesna obilježja, prirodan odnos čovjeka i okoline. Osuđivali su fenomen nestanka „vizure“ pješaka, do čega je došlo optimizacijom gradova za prometnu povezivost. Prema Guyu Debordu, ključnoj figuri situacionizma, ideološkom bardu i utemeljitelju pokreta *Situationist International*, iza urbane matrice u kojoj se vozilu daje prioritet (što se događa u svim zapadnoeuropskim gradovima nakon II. svjetskoga rata) stoji skrivena ekonomska agenda – primat funkcije nad samim životom.^[7] On o tome govori: „Urbanizam, ‘gradsko planiranje’, metoda je kojom kapitalizam, kojega pokret doživljava neprijateljem svake društvenosti – preuzima kontrolu nad čitavim prirodnim i ljudskim okruženjem. Slijedeći logiku potpune dominacije, kapitalizam može (a sada i mora) prekrojiti čitav prostor u svoj vlastiti dekor.“^[8]

U situacionizmu je posebno jedan alat – *dérive*^[9] razotkrivao predvidljivo i monotono iskustvo svakodnevnoga života u naprednom kapitalizmu. Zanimljivo je, u kontekstu slučaja koji će kasnije biti opisan (pretvorba iz vojne u gospodarsku namjenu), da se termin *dérive* nekoć upotrebljavao u opisu vojne taktike, manevra unutar neprijateljskoga vidnog polja – „proračunate akcije određene odsutnošću većeg lokusa.“ (McDonough ed., 2004: 259)

Zašto situacionizam danas? – pitanje je koje nas vraća pulskom slučaju i manifestacijama otpora kao djelotvornoga agensa protiv posvemašnje birokratizacije.

Što se urbanih politika tiče, na temelju situacionističkoga djelovanja od kasnih 60-ih godina prošloga stoljeća, a kao odgovor na društvene i

[7] „Sav prostor zauzima neprijatelj. Živimo pod stalnim policijskim satom.“ kaže situacionist Raoul Vaneigem u svomu manifestu za unitarni urbanizam, *The Revolution of Everyday Life*, 1968. (Gray ed. 1998: 26).

[8] *Društvo spektakla* (2017: t. 69, str. 45).

[9] *Dérive* možemo prevesti i kao skretanje, u psihogeografiji vođeno osjećanjem, situacionisti ga smatraju najvažnijim urbanističkim alatom u istraživanju grada. Dalje u tekstu slijedi detaljnije objašnjenje pojma kao psihogeografskoga alata (prema Matthews, 2019: 2, 4, 12).

klasne nepravde, razvio se veliki utjecaj ideje demokratskoga upravljanja prostorom. Tada se formira ideja prava na grad i participacije građanstva u donošenju odluka o gradu, a za tu su praksu preliminarni alati mapiranje doživljaja, istraživanje skrivenih povijesnih priča i nevidljivih struktura – svojevrsna arheologija povezivanja s mjestom, u kojoj se otvaraju novi/skriveni slojevi značenja i mogućnosti eventualnoga oblikovanja.

Proučavanje tih praksa, povezano s psihogeografijom, sa svojim fokusom na subjektivnim iskustvima i emocionalnim vezama, u tome smislu nudi mogućnost jedinstvene interpretacije prostora, što je polazište svakoga planiranja.

2. PARTICIPATIVNO PLANIRANJE I PSIHOGEOGRAFIJA

U posljednjih nekoliko desetljeća participativno planiranje postaje ideal pravednoga društvenog tenzora koji treba obuhvatiti različite paradigme i metode usmjerene na uključivanje građana u proces donošenja odluka koje se tiču javnoga i gradskoga prostora, i onih vezanih uz prostorni razvoj. Participativnost je pojam koji se javlja od situacionizma, ali svoje najznačajnije odjeke ima u teoriji marksističkoga filozofa i urbanoga sociologa Henrija Lefebvrea, koji prvi upozorava da građani trebaju osvijestiti i biti odgovorni za mehanizme društvenosti ugrađene u sastavnice prostora.

U svojoj knjizi „Pravo na grad“ (objavljenoj upravo 1968.)^[10], promatrajući situacioniste i njihova organizirana urbana lutanja (*dérive*) koja su dovela do unitarističke vizije života, on upozorava: „Tijekom svoje povijesti grad je nekoć bio moćna organska cjelina; u neko je vrijeme, međutim, to jedinstvo poništeno. (...) Stvorena je vizija grada koji je bio sve više i više fragmentiran, a da njegovo organsko jedinstvo nije potpuno razbijeno.“ (Merrifield 2005: 48). Fragmentacija o kojoj govori vrlo je alijenirajuća, naime nastala je izdvajanjem funkcija grada koje se teritoriju pridružuju samo po logici kapitala, bez planiranja dodatnoga oblika društvenosti ili zajedničkoga dobra koje doprinosi boljem društvu. Lefebvre smatra da bez te povezivosti nema živoga grada i kvalitetne integracije u gradsko tkivo.

[10] Lefebvre, H. (2009). *Le droit ' a la ville*, 3e edition. Ed. Economica, Anthropos, Paris.

Nekoliko je teoretičara koji su ili kao preteča Lefebvreu (posebno Habermasova teorija komunikativnoga djelovanja^[11] i Arnsteinova ljestvica sudjelovanja^[12]) ili u nastavku na njegove teorije (Harvey^[13], Jacobs^[14], Sennett^[15], Mitchell^[16], Zukin^[17] i Soja^[18]) utirali put principima participativne demokracije.

Svi oni zagovaraju uključivanje različitih društvenih perspektiva, segmenata društvenosti i iskustava u planiranje, i pokušavaju strukturirati sudjelovanje građana u planskim procesima. Neke od najbitnijih smjernica koje te teorije kumulativno za praksu postavljaju ogledaju se u nekoliko provedbenih principa:

- inkluzivnost i participacija raznih segmenata društva u donošenju odluka o javnom prostoru ili o prostoru društvenosti u prostoru
- ravnopravna distribucija gradskih gospodarskih resursa
- sprječavanje komercijalizacije ili gentrifikacije područja
- kvalitetno upravljanje nad zajedničkim vlasništvom
- odgovornost u postupanju.

Vratimo li se psihogeografskim (situacionističkim) alatima kojima se tako nešto može ostvariti, potrebno je opisati zašto oni nisu samo elementi bezazlene šetnje (lutanja), već pozivaju na društvene reforme^[19].

[11] Habermas tumači kako je komunikacija put do razumijevanja, pri čemu naglašava važnost jezika i racionalne komunikacije: tezu o komunikativnom djelovanju izjednačava sa simboličkom reprodukcijom društva. (Habermas, 1984 [1981]).

[12] Arnstein tumači modalitete društvenoga uključivanja od aktivnoga sudjelovanja do građanske kontrole. (Arnstein, 1969: 216-224).

[13] David Harvey zagovara sudjelovanje građanstva u planiranju javnih prostora kroz demokratsku kontrolu i participaciju (*The Right to the City*, 2008).

[14] Jane Jacobs kritizira modernistički pristup urbanom planiranju koji uništava vitalnost gradova (*The Death and Life of Great American Cities*, 1961).

[15] Richard Sennett analizira promjene u javnom životu modernih gradova, tvrdeći da je erozija javnoga prostora dovela do gubitka socijalne interakcije i političke angažiranosti (*The Fall of Public Man*, 1977).

[16] Don Mitchell usredotočuje se na javni prostor kao ključno mjesto za ostvarivanje političkih prava i društvene pravde (*The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, 2003).

[17] Sharon Zukin opisuje kako ekonomski interesi mogu dovesti do isključivanja javnosti iz prostora koji bi trebali biti dostupni svima (*The Cultures of Cities*, 1995).

[18] Edward Soja pomaže razumjeti kako se urbani prostor može pravedno aproprirati kroz razmatranje ne samo njegovih fizičkih karakteristika već i socijalnih i političkih odnosa koji ga oblikuju (*Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, 1996).

[19] Temeljni pojmovi situacionističkoga urbanizma i psihogeografski alati spominju se između

Kada je riječ otporu planiranju koje nastaje isključivo temeljem snage kapitala, najčešće se govori o aproprijaciji prostora (a u narednom poglavlju opisat ćemo kako se ona ostvarila u slučaju aktivizma PG na području bivše vojne zone u Puli). Instrumenti izvaninstitucionalne aproprijacije upravo su psihogeografski alati *dérive* i *détournement*. U aktivizmu oni postaju alati političkoga radikalizma. Lutanja (*dérive*)^[20] u proučavanju gradskoga teritorija podrazumijevaju eksperimentalno ponašanje koje se postiže tehnikom brzoga prolaska kroz različite ambijente, afirmaciju iracionalnoga spram instrumentalizacije normativnoga – uvijek usredotočeno na uvjete konstitucije urbanoga društva, pri čemu je cilj doći do objektivnijih zaključaka o tome kako gradsko okruženje utječe na emocije i ponašanje čovjeka. Prvenstvena im je funkcija pobuditi stanja emocionalne dezorijentiranosti u urbanom prostoru, iz kojih se generiraju uvjeti novih mogućih prostornih „situacija“. To je prva linija usredotočenosti na svakodnevne odnose u kontekstu općega društvenog okruženja.

Détournement je drugi najrašireniji alat u tehnici urbanog apsihogeografskog mapiranja, a odnosi se na uporabu unaprijed pronađenih elemenata u prostoru i njihova izvrtanja/potkopavanja. To je svojevrsni subverzivni čin rekontekstualizacije ili „kulturnoga ometanja“ zatečene situacije, u kojemu se radi o izvrtanju uvriježenih postupaka u prisvajanju polazišta koja se posreduje kao dokaz protiv samih sebe – suprotstavljanje izvornoj normativnoj postavci, skretanje sustava sa svojeg normalnoga toka ili svrhe. Preusmjeravanje, čak i zlouporaba *détournementa*, omogućava subverziju nad slikama koje proizvodi „spektakl“ i otvaranje prostora kritike. Umjesto podržavanja stanja stvari, značenje se tako mijenja i prenosi se radikalnija, opozicijska poruka. *Détournement* se rabi za izazivanje dominantnih narativa i praksa koje oblikuju urbani prostor.

U suvremenoj se praksi, međutim, s ciljem poboljšanja strategija urbanoga planiranja, i s uporištem u psihogeografskim polazištima, danas

1954. i 1956. u *letrističkoj* reviji *Potlatch*: psihogeografija (*Potlatch*, 06/1954), *détournement* (ili diverzija, *Potlatch*, 06/1954), *dérive* (ili drift, *Potlatch*, 08/1954), situacija (*Potlatch*, 11/1954) i unitarni urbanizam (*urbanisme unitaire*, *Potlatch*, 11/1956). (Sadler, 1998: 11).

[20] Razlaganje pojmova *dérive* i *détournement* naslanja se djelomično na ovaj izvor: *Wikipedia*, <https://en.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9rive> (1. 7. 2018.) i <https://en.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9tournement> (31. 5. 2021.).

već upotrebljavaju razne integrativne metode urbane analitike i suvremenih tehnologija koje su evoluirale iz tih osnovnih psihogeografskih alata.

Važan je rad u tome smislu onaj njemačkoga istraživača Petera Zeilea s instituta Karlsruhe Institute of Technology, u kojemu koji pokušava mapirati emocionalne reakcije ljudi na različite prostore i događaje kroz senzore, mobilne aplikacije i društvene mreže te ih objektivno kvantificirati u kontekstu participacije. U svojem radu *Urban Emotions – Tools of Integrating People’s Perception into Urban Planning* (Zeile, Resch, Exner, Sagl, 2015) autor istražuje kako se emocionalni odgovori poput stresa, ugone ili uzbuđenja, mogu upotrijebiti za prepoznavanje problema u prostoru (npr. identifikacije zona s visokom razinom stresa) ili potencijala (u smislu generiranja mjesta koja izazivaju pozitivne emocije), što je moguće primijeniti kao model za oblikovanje gradskih cjelina. Projekt u njemačkom gradu Kaiserslauternu, primjerice, integrirao je emocionalne podatke u dizajn urbane mobilnosti, rezultirajući prilagođenijim rješenjima za biciklističke staze i javni prijevoz. Pomoću emocionalnoga mapiranja identificirane su „zone stresa”, što je omogućilo redizajn prostora u kojemu će se smanjiti anksioznost građana i potaknuti sigurnost.

Kanadska istraživačica Snehal Oswal također istražuje odnos dokumentiranja subjektivnih iskustava prostora i urbanoga oblikovanja te ističe da psihogeografija nije samo sredstvo za prikupljanje informacija (poput mapiranja dojmova i emocija) već može biti i vodič u procesu dizajniranja prostora (Oswal, 2021).

Još jedan važan suvremeni doprinos u interdisciplinarnoj ulozi psihogeografskih metoda u istraživanju urbanih prostora dao je Aled Singleton, počasni znanstveni suradnik i član Kraljevskoga geografskog društva, koji u svome radu kao alat za istraživanje i interpretaciju urbanog okruženja koristi film (Singleton, 2024). On povezuje filmsku dokumentaciju s etnografskim i participativnim metodama koje podržavaju razumijevanje prostora iz perspektive korisnika i njime analizira utjecaje gentrifikacije, urbanih politika i socioekonomskih promjena na svakodnevni život stanovnika.

Svi ti primjeri ukazuju na potrebu za razvojem novih interdisciplinarnih metodologija koje integriraju razne alate psihogeografiju u urbano planiranje, s ciljem podizanja svijesti o urbanim pitanjima,

stvaranja inkluzivnijih prostora, i osnaživanju zajednica u procesu planiranja, jer građani trebaju imati pravo korištenja, oblikovanja i doživljaja ugođe u javnim prostorima tako da reflektira njihove potrebe i identitet.

Kada govorimo o oblikovanju i objektivizaciji, ove se sastavnice dobre prakse mogu materijalizirati kroz koncepciju posebno npr. mješovitih gradskih četvrti u kojima je pažnju u planiranju nužno posvetiti pješačkom prometu i javnim prostorima koji doprinose socijalnoj interakciji i koheziji. Oni trebaju postati prostori društvene zbilje.

U sljedećem poglavlju u fokusu neće biti samo tijek i ishod aktivističkoga zauzimanja za pitanje načina raspolaganja državnom/ gradskom imovinom (što je kod Pulske grupe bila osnova zauzimanja za prostor) već i kratki segment inicijative – *détournement* do kojega je došlo njihovim zauzimanjem prostora, prijedlogom istraživanja prostora uporabom.

3. BIVŠE VOJNO PODRUČJE SV.KATARINA, MONUMENTI I PARTICIPATIVNO PLANIRANJE

Na otoku Sv. Katarina i poluotoku Monumenti u Puli u tijeku je gradska urbana obnova, dovršava se jedna od mnogih povijesnih prenamjena toga prostora.

U razdoblju prije prenamjene, formalizirane kroz Generalni urbanistički plan Pule (GUP)^[21], a donesen 2008., grupa arhitekata i jedna inicijativa građana zajedničkim su aktivističkim djelovanjem proveli neke psihogeografske postupke na sjevernome priobalju pulskoga morskog bazena, inspirirani situacionističkim odjecima iz druge polovice prošloga stoljeća. To možda deklarativno nije izravno povezano, ali s obzirom na to da je svoju ideju Pulska grupa direktno crpila iz Debordovih tekstova o unitarističkome urbanizmu (sudeći prema citatima iz *Društva spektakla* u proglasu PG-a iz 2008.)^[22], nije zanemarivo istražiti je li taj impuls

[21] Danas je to dokument objavljen u Službenim novinama Grada Pule, br. 5a/08, 12/12, 5/14, 8/14 pročišćeni tekst, 10/14, 13/14, 19/14 pročišćeni tekst, 7/15, 9/15 pročišćeni tekst, 2/17, 5/17, 9/17 pročišćeni tekst, 20/18, 2/19 pročišćeni tekst, 8/19, 11/19, 8/20 pročišćeni tekst, 3/21, 4/21, 6/21 pročišćeni tekst i 16/24.

[22] Zadruga Praksa / Pula, Katarina dokument, 13. Bijenale mladih umjetnika Europe i Mediterana

bio ključno uporište otpora koji je, unatoč premoći i interesu pravnih mehanizama i kapitala, mogao u prostornom planiranju dovesti do promjene u proceduralnoj paradigmi. Znajući kakav su odjek na društvenu zbilju imala situacionistička kretanja koncem 60-ih godina prošloga stoljeća, moguće je da taj alat (polazeći od prostorne osnove i ciljajući na normativni dokument koji propisuje uvjete gradnje) mogao dovesti i do drukčije koncepcije prostora.

Osvrnut ćemo se prvo na uobičajenu planersku praksu i alate koji se u prenamjeni prostora primjenjuju da bismo utvrdili što je učinjeno u odmaku koji je ta alternativna aktivistička struja poduzela.

Preliminarne radnje u prenamjeni prostora obično započinju izradom koncepata najbolje uporabe, pri čemu na novo korištenje uvelike utječe stanje zatečene gradnje, a posebno kulturne baštine (konzervatorska osnova), zatim krajobrazna osnova i zakonska regulativa.

Pri utvrđivanju polazišta za planski dokument izrađuje se program korištenja, u koji je uključena preliminarna analiza položaja / prirodnih resursa, imovinsko-pravna osnova, historiografski podaci i analiza stanja u važećoj prostorno-planskoj dokumentaciji / stanje infrastrukture.

Nova namjena provjerava se kroz stručne podloge i prijedloge prostornih koncepcija koje nastaju ili pomoću instituta arhitektonsko-urbanističkih natječaja ili direktnim pozivom izabranoga autora. U provjeru prostora uvijek je poželjno uključiti društveno-ekonomske koristi koje se od projekta očekuju (*cost-benefit* analize) i osvrnuti se na pozitivne primjere čije se iskustvo može integrirati. Nadalje, izrađuju se stručne podloge i varijantna rješenja kojima se utvrđuju mogućnosti gradnje, a po verifikaciji odabranoga rješenja prijedlog se upućuje stručnim tijelima gradske uprave na uvođenje u plansku dokumentaciju.

Provjera je prostora u prenamjeni najosjetljiviji dio odlučivanja o budućnosti nekoga prostora. Planovi će temeljem saznanja prikupljenih u preliminarnim koncepcijama buduće gradnje odrediti prostorne uvjete za novu namjenu, a oni postaju normativni za ishodenje akata za građenje (lokacijsku, građevinsku, uporabnu dozvolu).

– Bari, Pulska grupa, 2008. (*Katarina dokument / Praksa*, 2008), <https://praksa.hr/katarina-dokument/#title>

Do prenamjene prostora „teritorija“ pomorskih lučkih funkcija u sjevernome pulskom priobalju, na otoku Sv. Katarina i zaljevu/poluotoku Monumenti, došlo je, više-manje prema opisanome modelu, a dva su ključna dokumenta prokrčila put njezinoj implementaciji – razvojni program Republike Hrvatske i Istarske županije (Brijuni rivijera)^[23] i Generalni urbanistički plan Grada Pule^[24].

Postupak koji gradska uprava provodi oslanja se na već uplaniranu i potvrđenu namjenu konceptom najbolje uporabe (koji je izradila konzultantska kuća za državni Zavod za prostorno planiranje 2005. – 2007.^[25] kao podlogu za razvojni program Brijuni rivijera) i dokazivao je koristi samo prema tadašnjim *cost-benefit* analizama za turizam i nautiku. Grad Pula ponudio je dvije lokacije novoj gospodarskoj namjeni: prostor koji je bio simbol zatvorenosti i ograničene dostupnosti transformiran je u dvije luke nautičkoga turizma i hotel (otok Sv. Katarina za luku nautičkoga turizma (LNT) Sv. Katarina, zaljev Monumenti za LNT Luka 2, i poluotok Monumenti za hotel). U njih nisu uključeni elementi participativnoga planiranja jer se najčešće smatra da su odlučivanja provođena temeljem preliminarnih sondiranja stavova, ciljeva i zahtjeva zajednice za uređenjem skupa, neprecizna i da njihovi rezultati izmiču normizaciji. *Bottom up* alati referenduskoga odlučivanja se u praksi koriste tek kod većih društvenih kontroverzi, i to samo u krajnjoj nuždi, kao zadnja eliminacijska strategija, ali ta lokacija taj instrument nije dosegla. Skala kvalitativne sume raznih čimbenika „dobroga življenja“ koja se treba „uplanirati“ nije našla svoje mjesto u utvrđivanju polazišta za planiranje. Nažalost, u planiranju danas više nema urbanih sociologa koji kao aktivni sudionici također trebaju

[23] Razvojni program Brijuni rivijera objavljen je na stranicama: <https://www.brijunirivijera.hr/hr/informacije/razvojni-program>

[24] Prostorni planovi na snazi za Grad Pula objavljeni su na stranicama: <https://www.pula.hr/hr/gradska-uprava/upravni-odjeli-i-sluzbe/upravni-odjel-za-urbanizam-investicije-i-razvojne-projekte/prostorni-planovi/prostorni-planovi-na-snazi/>

[25] Brijuni rivijera koncept najbolje uporabe, izvadak izradio Horwath Cosulting, 2007., preuzeto s https://www.brijunirivijera.hr/dokumenti/Koncept_najbolje_uporabe_izvadak.pdf,

https://www.brijunirivijera.hr/dokumenti/Prostorno_programski_koncept.pdf, „Nužna je (već i utvrđena potreba) Izmjena i dopuna Prostornog plana uređenja grada Pule između ostalog i zbog toga da odredbe o planiranim turističkim zonama i prenamjeni vojnih objekata budu na odgovarajući način definirane već tim planom ili da omoguće planiranje takvih sadržaja kroz GUP.” (str. 16).

normirati postupanje kroz odredbe planova. Oni se javljaju samo u polazištima za izradu plana, kod obrade demografskih podataka.

Uoči donošenja GUP-a, Pulska grupa (koju čine tada netom diplomirani povratnici sa studija arhitekture u Zagrebu, Ljubljani i Veneciji u Pulu) godine 2007. organizira javne šetnje područjem prenamjene (Sv. Katarina i Monumenti), u funkciji upoznavanja sa “zabranjenim gradom” koji se otvara građanstvu^[26]. Broj sudionika u akcijama koje je organizirala PG nije precizno dokumentiran u dostupnim izvorima, ipak okvirne procjene ukazuju na sudjelovanje stotinjak osoba u prvome otvorenom pohodu, a zatim do dvjesto na radionicama i panelima, uključujući lokalne aktiviste, građane, umjetnike i stručnjake iz različitih područja. Uključivanje zajednice variralo je ovisno o vrsti akcija – od manjih, usko usmjerenih radionica do većih, javnih događanja.

Akcije su uspjele privući pozornost lokalne i šire javnosti na prenamjenu vojnoga područja, naglašavajući potencijalne rizike pretvaranja prostora isključivo u komercijalne svrhe (npr. luksuzni turizam i nautiku). Medijskim izvještajima i javnim diskusijama, događajima koje koordinira PG, pokrenuo se dijalog o ulozi lokalne zajednice u prostornome planiranju.

Što su to građani o lokaciji trebali saznati i koji je značaj područja u široj slici grada? Otok Sv. Katarina i poluotok Monumenti dio su Pulske zaljeva koji je zbog svoje specifične vojne namjene bio otrgnut od gradskoga tkiva i uključen u obrambeni sustav grada kojim se grad od kasnoga 19. st. utvrđuje od napada neprijatelja s mora. U povijesti su se na toj lokaciji dubokoga zaljeva čuvane ratne luke izmjenjivali militaristički nasljednici u trajanju gotovo 1,5 stoljeće: od Austro-Ugarske Monarhije (hidroplanska pokusna mornarička postaja), Kraljevine Italije (podmornička škola ratne mornarice u razdoblju od kraja I. svjetskoga rata do kapitulacije u II. svjetskome ratu), njemačkoga Wermachta pa preko savezničke vojne uprave (do 1947.), uprave Jugoslavenske narodne armije (JNA, do 1991.), i na koncu Hrvatske vojske (HV, do 2003.) – šest posjednika. Opisani teritorij za kartu grada sve to vrijeme gotovo ne postoji, ali to je uobičajeno u vojnoj praksi. Vlasništvo je teritorija državno i gradsko.

[26] Postupak opisan u intervjuu s M. Hardtom, preuzeto s <https://praksa.hr/michael-hardt/#title>

Što se tiče evidentirane materijalne baštine, spomenika nema, premda se naseljenost u Puli može pratiti unazad 3 000 godina, od gradine brončanoga i željeznoga doba do antike i srednjovjekovlja^[27]. Na lokaciji ostaju isključivo vojno-industrijske građevine. Zbog učestale dinamike prenamjene i prilagodbe za vojno-inženjerske sklopove fortifikacijskoga sustava svaki novi sloj nestajao bi bez tragova. Od odlaska HV-a i otvaranja teritorija za moguće gospodarsko korištenje područje pak prolazi kroz razdoblje devastacije, vandalizma, nelegalne razgradnje i privremenoga korištenja.

Zanimanje koje Pula posebno izaziva u kontekstu kvalitete življenja povezano je s razdobljem austrijske vojno-pomorske baze i tiče se tadašnjega procvata svih funkcija građanskoga života. Doba je to izgradnje kazališta, zvjezdarnice, prometa tramvajem; kulturni domovi marinaca središte su događanja i zajednice, gradska jezgra živi vibrantnim životom. Vojni inženjeri, koji su u grad doveli svoje obitelji, učinili su da civilni prostor živi životom njihovih matičnih domovina (najčešće Beča).

I danas se govori o tom zlatnom dobu koje, međutim, nije dugo trajalo. Promjenom vlasti (Kraljevina Italija) zaustavlja se razvoj i grad se vraća u svoje okvire pukoga servisa vojno-pomorskoj sili. Italija je blizu, njezini časnici odlaze kući na praznicima, za razliku od inženjera velikoga imperija koji su rado izabirali Pulu na moru (koje oni nemaju) kao svoju bazu i u kojoj su imali civilni život bogate društvenosti.

Zahvaljujući toj povijesti, Puli je, pored sjećanja na građanski duh, ostala vojno-graditeljska baština. Danas kad se u gradu događa prenamjena vojnih područja (u planiranu turističku/nautičku namjenu), grad ponovno ima priliku stvoriti mjesto u kojemu će zaživjeti kozmopolitski duh. Nadali bismo se intenzitetom i kvalitetom sličnom onomu s kraja 19. st. i prve polovice 20. st., no vremena su drukčija.

Revoltirani načinom raspolaganja državnim/gradskom imovinom, skupina Pulske grupe donosi proglaš^[28] (kao u najbolja vremena revolucionarnih pobuna), naime protive se planiranju bez participacije

[27] Povijesni dokumenti svjedoče o postojanju antičkih radionica za obradu tkanina i mlinova/vjetrenjači na poluotoku te ranokršćanske crkve i samostana na otoku (*Prostorno programska osnova područja otoka Sv. Katarina i Monumenti*, 2013: 13, preuzeto s https://www.pula.hr/site_media/media/typo3/uploads/media/PPO_1dio.pdf).

[28] *Katarina dokument / Praksa* (2008: 19).

građana. Priključuje im se i građanska inicijativa Volim Pulu, koja se i nakon ovog slučaja zalaže za strateško planiranje, posebno na gradskim lokacijama Lungomare i Muzil.

Posebno nezadovoljstvo isprovocirano je potencijalnom prijetnjom upisa bivše vojne zone u privatno vlasništvo, do čega nikako ne bi moglo doći direktnim upisom (da se jasno objavi, ne bi se dogodilo), već malim koracima, prvo uspostavljanjem ekskluzivnosti namjene, a zatim kada je ona jednom zaposjela prostor, krajnjim otuđenjem iz zajedničkoga dobra. Građani u takvom razvoju događaja ne samo da nemaju mogućnost posredno ili neposredno profitirati već ni donositi odluke u cijelom postupku.

Jedna od prvih akcija PG-a u istupanju u prostor javnoga djelovanja bila je upotreba psihogeografskih alata na arhitektonskoj radionici, na kojoj arhitekti sa studentima izrađuju kartu područja bivše vojne zone Monumenti i ispituju mogućnosti prenamjene, s namjerom da kod građana Pule podignu svijest o procesu koji je u tijeku. Kartu nazivaju „Parkom malih otkrića”, otvaraju vrata područja i pozivaju građane da u prvome redu upoznaju lokaciju koja je predmetom obnove i kartiraju svoje zatečene dojmove^[29].

Aktivisti su se u svome radu nadalje koristili metodama poput privremenoga zaposjedanja prostora i organizacije otvorenih javnih događanja kako bi uključili građane u razmišljanje o budućim namjenama. Prenamjena koja nije ispitana u demokratskome procesu odlučivanja, u istraživanju PG-a negirana je i umjesto nje predložena druga, odnosno predlažu da istraživanje treba tek otkriti što bi ona mogla biti. S obzirom da njihov postupak nije u procesu odlučivanja bio legitiman, tom su metodom provjerene samo neke prostorne i gospodarske datosti koje se potencijalno mogu povezati s područjem. Za važan doprinos integraciji u gradsku cjelinu potrebno bi bilo izvršiti jedno sveobuhvatnije sondiranje sadržaja koji su na lokacijama mogli zaživjeti.

[29] *Katarina dokument* (2008: 21).

Područje „prisvajanja“ za svoje eksperimentalno djelovanje nazvali su „komunal“^[30], i on je značio planiranje kroz korištenje^[31]. Njihov proglas „Katarina dokument“^[32] artikulacija je prijedloga za buduće aktivističke prakse. U njemu se s jedne strane dokumentira kronologija događaja na lokaciji (povijest sukoba vladajućih struktura sa stanovništvom i inicijativom PG-a, PG odbija pregovore), a s druge opisuju se poduzete akcije otpora (proglasima, pobunom, izvaninstitucionalnim oblicima prezentacije projekata, izložbama, panel-diskusijama, radionicama, samoorganizacijom i zaposjedanjem prostora).

Aktivistička je „cirkumvalacija“^[33] otoka Sv. Katarina htjela nametnuti privremeno korištenje zemljišta onkraj pravnoga sustava, pod pretpostavkom da ono treba dovesti do drukčijega, izvaninstitucionalnoga urbanizma (*détournement*)^[34]. Kao i situacionisti^[35] PG u stvaranju programskih karata (revolucionarnoga) djelovanja koriste se gradom kao poligonom za urbanističke eksperimente koji ne nastaju zbog interesa kapitala i vlasništva, već kao svojevrsne taktike otpora sustavu. Situacionisti su slično predlagali: da svatko organizira svoje životno okruženje poput male tvornice, poput tvrtke kojom mora upravljati. Nakon uspješne realizacije samoupravnih zajednica, po njihovu mišljenju, moglo bi se suditi o uspješnosti urbanizma. Govorili su: „U urbanizmu treba obećati sreću.“ (Vaneigem, 1961)^[36]. No, može li se sreća pretvoriti u članak odredbi za provođenje urbanističkoga plana?

[30] „Ničija zemlja“, tj. ona koju svatko smije eksploatirati, gdje je „ispaša stoke ili siječa (!) stabala dozvoljena svima“ ako je zemlja zapuštena (*Katarina dokument / Praksa*, 2008).

[31] *Katarina dokument* (str. 16).

[32] Zadruga Praksa / Pula, *Katarina dokument*, 13. Bijenale mladih umjetnika Europe i Mediterana – Bari, Pulska grupa, 2008.

[33] U vojnom rječniku: „Taktika, odnosno razne mjere koje neka vojska za vrijeme opsade poduzima s ciljem da se grad, utvrđenje ili neki drugi objekt pod opsadom u potpunosti izolira od ostatka svijeta.“ *Cirkumvalacija*. Wikipedia.org, preuzeto s <https://sh.wikipedia.org/wiki/Cirkumvalacija#:~:text=Cirkumvalacija%20u%20naj%20smislu%20ozna%C4%8Dava%20taktiku> (28. 4. 2010)

[34] Za *détournement*, kao estetsku strategiju u situacionizmu, Edward Matthews s York University u Torontu kaže da stoji u funkciji negacije neistinitosti izvorne poruke. (Matthews, 2019: 14).

[35] PG koristi citat Deborda u uvodu svoga dokumenta o Katarini: „Najveća revolucionarna ideja s obzirom na urbanizam sama po sebi nije urbanistička, tehnološka ni estetička. To je odluka da se integralno rekonstruira teritorij prema potrebama moći savjeta i neposrednom dijalogu.“ (parafraza Deborda, 1967: t. 179).

[36] Reče situacionist Raoul Vaneigem u svojim komentarima na urbanizam našega doba. Viemoderne (n. g.), preuzeto s <https://viemoderne2.blogspot.com/2006/11/commentaires-contre-lurbanisme.html>

Najimpresivniji pomak u prostoru koji je aktivistički pristup Pulske grupe donio bila je apropijacija prostora za vlastite programe, što je u prvom redu rezultiralo stvarnim doprinosom kroz vrlo potrebne akcije čišćenja i odvoza otpada, uvođenja nužne infrastrukture i kultiviranja devastiranoga kompleksa. Primjena *détournementa* kroz preusmjeravanje postojećih simbola (npr. vojnih objekata) u nove narrative omogućila je reinterpretaciju prostora. Primjerice, bivši vojni objekti upotrijebljeni su za simulaciju alternativnih scenarija razvoja, što je potaknulo raspravu o društvenim potrebama u kontekstu turističke prenamjene.

Te aktivnosti pomogle su artikulirati zajedničke vrijednosti i potencijalne koristi prostora koje formalni planovi nisu uzimali u obzir. Akcije poput postavljanja privremenih instalacija i kreativnih radionica testirale su kako različite namjene prostora utječu na percepciju, korištenje i iskustvo mjesta (npr. korištenje prostora za umjetničke performanse ili zajednička okupljanja demonstriralo je njegovu društvenu vrijednost izvan isključivo komercijalnih interesa).

Strategija aktivizma PG-a kulminira prijedlogom stvaranja Centra postkapitalističkih studija na otoku Sv. Katarina, prostora za robnu i kulturnu razmjenu, za razvoj i prakticiranje vlastite politike i prehrambene proizvodnje, svojevrsnoga kompleksa koji bi odgovorio na izazove društvenosti 21. st.^[37]

PG kroz opisane akcije uspostavlja novi prostorni poredak „autonomiju zone gradskoga područja, i to prvo uvođenjem građana u teritorij želje (bivše vojno područje), zatim *planiranjem kroz korištenje* (organizacijom brojnih supkulturnih sadržaja i povremenih manifestacija).

Iako su akcije postigle uspjeh u mobilizaciji zajednice i privlačenju pažnje, nisu značajno utjecale na formalne odluke sadržane u Generalnome urbanističkom planu (GUP) iz toga razdoblja. Prenamjena prostora u turističku i nautičku zonu ipak je usvojena.

Pulska grupa bila je svjesna da je kvaliteta življenja ta koja vodi do željenoga učinka pamtljivosti gradova i znali su da, s aspekta urbanizma, to osim kvalitetnoga oblikovanja izgradnje znači uplanirati usluge, omogućiti

[37] *Katarina dokument* (str. 27 i 28).

boravak u javnome prostoru, pružiti raznolike sadržaje, sigurnost i dojam ugodne, kvalitetno opremiti područje itd.

Međutim, kako će se ljudi povezivati, kakve odnose u prostoru stvarati, do kakve će društvenosti doći, teško je *uplanirati*, za njih nema predikcije, zato je tako lako sve težnje koje poduzimaju istraživanja u pravcu kvalitete življenja ili odnosa otkloniti.

Pulska grupa stekla je ipak međunarodno priznanje^[38] za inovativan pristup kombiniranju umjetnosti, aktivizma i planiranja, a njihovo iskustvo inspiriralo je slične inicijative participativnoga planiranja, usmjerene na uključivanje lokalne zajednice u proces odlučivanja.

4. ZAKLJUČAK: SLOJEVI ZABILJEŽENIH PROMJENA – REINTEGRACIJA U GRADSKO TKIVO

“Ponekad se ljudi bore, dožive poraz i odu doma.”^[39]

„Tajne grada mogu se, na određenoj razini dešifrirati, ali osobno značenje koje one za nas imaju – neprenosivo je“.^[40]

Injekcija aktivizma u postupku utjecanja na donošenje GUP-a u Puli 2008. bila je indikativna snaga otpora koja je ukazala, možda samo ograničeno, na neregularnost potencijalne privatizacije javnoga dobra. U preispitivanju opravdanosti buduće monofunkcionalne namjene PG je bila nepomirljiva, zauzimala se za inkluzivni sustav direktnoga političkog odlučivanja o pitanjima zajedničkoga dobra. Modul koncesioniranoga korištenja za pulski otok i poluotok, ukazivali su iz PG-a, samo je jedan korak do potpune privatizacije u kojoj više neće biti pitanja kako se nečime raspoláže, društvena proizvodnja potpuno će izaći iz fokusa. Svaka aproprijacija prostora uspostavlja neki prostorni poredak, no kada autonomija monofunkcionalne namjene naraste, dolazi do fragmentacije grada koja se kasnije teško može razvrgnuti.

Sjeverno priobalje Pule nije bilo napušteno onako kako su aktivisti mislili. Dogodio se razvojni program Brijuni rivijera nakon donesenog

[38] *Venice Biennale 2012: Croatian Pavilion*, preuzeto s <https://www.archdaily.com/267397/venice-biennale-2012-croatian-pavilion> (27. 8. 2012.)

[39] Iz intervjua s Michaelom Hardtom (2012.).

[40] Debord u *Critique de la separation* (1961, preuzeto iz: Sadler, 1998: 80).

GUP-a, raspisan je natječaj, odabran investitor, i kroz desetljeće (2012. – 2024.) nastajao je projekt koji je od vojne zone stvorio gospodarsku zonu nautičkoga turizma (marina na otoku) s poluotokom turističke namjene (hotel). Snagom kapitala pometeni su koraci ritma glazbenih i kulturnih festivala, zabava, međunarodnih arhitektonskih radionica (s mnogim inovativnim rješenjima). Davatelj koncesije, tj. država postala je najmodavac, investitorov kapital donio je prenamjenu, teritorij je ostao domadar, a građani spektatori. Pravo na grad i izvaninstitucionalne procedure nisu usvojene, integracija izdvojenoga teritorija nekad vojne namjene u gradsko područje u konačnici je *uplanirana bez građana* kao aktivnih sudionika u procesima odlučivanja. Ta činjenica ne znači da participativne metode nisu u prostornom planiranju učinkovite, već upravo na potrebu za njihovom institucionalizacijom.

„Brisani prostor“ predugo nije bio upisan u mentalne mape građana da bi građani znali kako ostvariti njegovu reintegraciju – pred njime su u najbolju ruku izražavali čuđenje. Javnosti je promaklo o čemu se tu radi. Premda je akcija uvođenja u prostor bila najbrži vid aproprijacije koja vodi prema konstruktivnom korištenju, nije bila dovoljno brza da promijeni veze s prostorom kojega se građani ne sjećaju i ne poznaju ga. Pitanje je zapravo bilo kako ih uključiti da odlučuju o svome gradu ako za to nemaju ni alate ni političku volju?

Nije ni u taboru koncesionara bilo jednostavno. U natječaju za prvu lokaciju projekta Brijuni rivijere (otok Sv. Katarina i zaljev/poluotok Monumenti) potencijalne investitore ni na koji način nije se informiralo da je Sv. Katarina kulturno dobro^[41]. Ona je to postala nakon završetka procesa prikupljanja ponuda pomoću međunarodnoga natječaja i odabira investitora (detaljni konzervatorski elaborati za područje kulturne zaštite izrađeni su tek tijekom projektiranja, kad su odnosi sudionika uređenja prostora već bili uspostavljeni). Premda je stručna javnost reagirala zahtjevom da se za područje trebaju izraditi prethodne studije i obaviti niz aktivnosti u procesu pripreme natječaja, bilo je kasno.^[42] Ta činjenica

[41] *Bivša Vlada prešutjela Sv. Katarinu kao kulturno dobro*, Glas Istre, 19. travnja 2012., <https://glasistrenovine.hr/arhiva-portala/pregled-vijesti/bivsa-vlada-presutjela-sv-katarinu-kao-kulturno-dobro-351763>

[42] *Priopćenje za medije Društva arhitekata Istre – Societa' architetti dell'Istria vezano za postupak proglašenja područja Katarina – Monumenti (Mulimenti) kulturnim dobrom Republike Hrvatske*, DAI SAI, 30. 4. 2012.,

ukazuje na to da su mnogi postupci državnih i lokalnih tijela uprave te angažiranih stručnih tijela nepripremljeni i nedovoljno artikulirani.

Svako korištenje prostora, demokratsko ili ekskluzivno, u prostor će uvesti novi poredak i obrisati tragove starih slojeva korištenja. Možda neke važne alate u smislu anticipiranja fenomena interakcija lokacije i grada kroz vrijeme i prostor, i promjena vezanih uz oblike korištenja tek treba otkriti. A možda će tek psihogeografsko tkanje posjetitelja, sa svojim narativima, svjedočanstvima i kulturalnim presijecanjem, biti ono koje na koncu prostoru daje pravi život i doprinosi potentnosti i značenju mjesta koje kroz taj proces osvaja svoj *genius*^[43].

Kao što je pokazao slučaj Pulske grupe, ključni alati ili taktike psihogeografije (kao što su razumijevanje povijesnoga i emocionalnoga naslijeđa te deriviranje prostornoga doživljaja iz korisničke prakse) mogu biti osnova za djelovanje. Spontanom aproprijacijom, pokrenutom iznimnom snagom i širokim planom samoorganizacije, Pulska je grupa nastojala utjecati na odluke izvršnih tijela, pravnih i provedbenih institucija te „privilegiranih političkih skupina“. Premda nije ostvaren cilj njezina otpora, snaga ideje ukazala je na neke od alata koji se i u budućnosti mogu implementirati u podizanju svijesti o pitanjima prostora te mogu utjecati na modele upravljanja gradom. Iako njihov neposredni utjecaj na formalne planove nije bio presudan, dugoročno su postavili temelje za promišljanje participativnoga modela planiranja i pokazali vrijednost alternativnih metoda poput *détournement* i privremenih intervencija. Dobiveni rezultati ukazuju na to da psihogeografija može obogatiti participativno planiranje poticanjem kreativnih i inkluzivnih metoda za oblikovanje prostora. Buduća istraživanja trebala bi istražiti integracije takvih praksi u službene prostorno-planske procedure.

U instrumentalizaciji postupanja u ostvarivanju prava na grad fokus treba biti u snazi situacije i osnaživanju unutarnje dinamike prostora.

<http://dai-sai.hr/web/?p=2497>

[43] *Genius loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1979) djelo je norveškoga arhitekta Christiana Norberga Schulza i jedan od najutjecajnijih teorijskih priloga s područja fenomenologije prostora. U njemu autor istražuje fenomen oblikovanja iskustva i percepcije mjesta temeljem jedinstvenih kvaliteta (što naziva duhom mjesta) i utvrđuje da fizička pojavnost, povijest te simbolički i kulturalni kontekst doprinose povezanosti, smislenijem iskustvu i stvaranju identiteta prostora.

Premda je teritorijem bivšega vojnog područja najlakše upravljati kada se pretvori u „utvrdu“, treba pronaći načine integracije u grad i u prenamjeni primijeniti proizvodnju nove društvenosti. Fokus i cilj planiranja u tome smislu treba biti smisljeno življenje, a ono se pronalazi u kvaliteti za koju mjerodavna ne može biti samo proizvodnja kapitala. Lokalna se zajednica u prostorno planiranje može uključiti pomoću kartiranja doživljaja i bilježenja subjektivnih dojmova, anketa, intervjuva ili participativnih radionica. Poduzimanjem privremenih pokusnih intervencija ili scenarija u prostoru kroz uporabu prije konačne implementacije može se neka planerska odluka provjeriti (npr. implementacija umjetničkih instalacija, planiranje kulturnih sadržaja, uređenje urbanih vrtova i sl.).

Na temelju provedenoga istraživanja i analiziranih rezultata, s iskustvom otoka Sv. Katarina i poluotoka/zaljeva Monumenti, za buduću prenamjenu prostora moguće su sljedeće preporuke:

1. Razvijati multifunkcionalne prostore: kombinirati javne sadržaje (npr. parkove, muzeje na otvorenom, kulturne centre) s održivim komercijalnim i turističkim inicijativama kako bi se očuvala ravnoteža između lokalnih potreba i ekonomskog razvoja.

2. Uključiti participaciju građana u sve faze planiranja: građani, stručnjaci i lokalne udruge trebali bi sudjelovati u oblikovanju konačnih planova kako bi se osigurala reprezentativnost i društvena prihvatljivost rješenja.

3. Očuvati povijesno naslijeđe: osigurati da prenamjena prostora uključuje interpretaciju povijesti kroz kulturne sadržaje, edukativne programe i očuvanje autentičnih elemenata prostora.

4. Poticati održivost: integrirati zelenu infrastrukturu, promovirati niskoenergetske sustave i osigurati zaštitu okoliša.

5. Primijeniti načela psihogeografije: iskoristiti „šetnju“ i subjektivni doživljaj prostora za identifikaciju ključnih točaka važnih za lokalni identitet i kvalitetu urbanoga života.

LITERATURA

Coverley, M., *Psychogeography*. Pocket Essentials, Harpenden, Herts, 2006.

Granovsky, B., *Guy Debord and the Spectacular History of French Culture/ Counterculture*, 2017 May 26, Academia.edu: https://www.academia.edu/33211486/Guy_Debord_and_the_Spectacular_History_of_French_Culture_Counterculture.

Gray, Ch. ed., *Leaving the 20th Century: The Incomplete Work of the Situationist International*, Rebel Pub. London, 1998.

Harvey, D., *The Right to the City*, poglavlje u časopisu New Left Review. II (53), London, 2008.

Jacobs, J., *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage Books, New York, 1961.

Lefebvre, H., *Le droit ' a la ville*, 3e edition. Ed. Economica, Anthropos, Paris, 2009.

Lynch, K., *The image of the city*. The M.I.T. Press Massachusetts Institute of Technology Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1960.

McDonough, T. ed., *Guy Debord and the Situationist International: Texts and Documents*. Boston: October Press, 2004.

Merrifield, A., *Guy Debord*. Reaktion Books, London, 2005.

Mitchell, D., *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, The Guilford Press, New York/London, 2003.

Oswal, S. S., *Psychogeography: Documenting tool or design tool?* Iz: Proceedings of the DRS2020 International Conference: Synergy (pp. 1121-1135), 2021, Design Research Society. <https://doi.org/10.21606/drs.2021.100>

Sadler, S., *The Situationist City*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts/ London, England, 1998.

Schulz, Ch.N., *Genius loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli, New York, 1979.

Sennett, R., *The Fall of Public Man*, Penguin Books, London, 1977.

Singleton, A., *Urban research in film using walking tours and psychogeographic approaches*. Routledge, London, 2024.

Soja E., *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell Publishers; Cambridge, Massachusetts /USA, Oxford/ UK, 1996.

Šuvaković, M. Erjavec, A. i dr., Zbornik grupe autora *Figure u pokretu - Savremena zapadna estetika, filozofija i teorija umetnost*. Vujičić kolekcija, Srpska umetnost XX veka, Atoča, Beograd, 2009.

Zeile, P., Resch, B., Exner, J.-P., & Sagl, G., *Urban emotions – Tools of integrating people’s perception into urban planning*, 2015, Proceedings of REAL CORP 2015 – Plan Together – Right now – Overall, 909-918. <https://doi.org/10.14627/537646029>

Zukin, Sh., *The Cultures of Cities*, Blackwell Publishers; Malden, Massachusetts/USA, Oxford/ UK, 1995.

MREŽNI IZVORI:

Društvo spektakla, 2017, *Anarhistička Biblioteka*. Preuzeto 17.08.2024. sa <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/guy-debord-drustvo-spektakla-sr>

The Flâneur - Modern Art Terms and Concepts, 2017, *The Art Story; The Art Story*. Preuzeto 17.08.2024. sa <https://www.theartstory.org/definition/flaneur>

Lettrist International. (n.d). Notbored.org. Preuzeto 17.08.2024. sa <https://www.notbored.org/LI.html>

Situationist International. (n.d). Notbored.org. Preuzeto 17.08.2024. sa <https://www.notbored.org/SI.html>

S.I. Archives. (n.d). Nothingness.org. Preuzeto 17.08.2024. sa <http://www.nothingness.org/SI>

Ivan Chtcheglov. (n.d). Notbored.org. Preuzeto 17.08.2024. sa <https://www.notbored.org/chtcheglov.html>

The Revolution of Everyday Life, 1968, The Anarchist Library. Preuzeto 18.08.2024. sa <https://theanarchistlibrary.org/library/raoul-vaneigem-the-revolution-of-everydaylife#:~:text=Raoul%20Vaneigem%20The%20Revolution%20of%20Everyday>

Formulary for a New Urbanism, 1953, Wwww.bopsecrets.org. Preuzeto 18.08.2024. sa <https://www.bopsecrets.org/SI/Chtcheglov.htm>

Rafferty, J. P. (n.d). *Urban Sprawl*. In Encyclopædia Britannica. Preuzeto 18.08.2024. sa <https://www.britannica.com/topic/urban-sprawl>

Matthews, E., 2017, *Revisiting Guy Debord and the Situationist International*. Ahbelab. Preuzeto 18.08.2024. sa <https://ahbelab.com/2017/02/02/in-celebration-of-groundhog-day-andthe-exploration-of-psychogeography/>.

Viemoderne. (n.d). *vie moderne II: Commentaires contre l'urbanisme (Vaneigem, Août 1961)*. Blogspot.com. Preuzeto 18.08.2024. sa <https://viemoderne2.blogspot.com/2006/11/commentaires-contre-lurbanisme.html> 26

Doprinositelji Wikimedijinim projektima, 28 travnja 2010, Cirkumvalacija. Wikipedia.org; Wikimedia Foundation, Inc. Preuzeto 04.09.2024. sa <https://sh.wikipedia.org/wiki/Cirkumvalacija#:~:text=Cirkumvalacija%20u%20naj%20smislu%20ozna%C4%8Dava%20taktiku>

Prostorno programska osnova područja otoka Sv. Katarina i Monumenti, Pula, 2013, Preuzeto 19.08.2024. sa https://www.pula.hr/site_media/media/typo3/uploads/media/PPO_1dio.pdf

Projekt „Brijuni rivijera“ Prostorno programski koncept, 2007, Preuzeto 04.09.2024. sa https://www.brijunirivijera.hr/dokumenti/Prostorno_programski_koncept.pdf

Michael Hardt | Praksa, 2012, Praksa.hr. Preuzeto 24.08.2024. sa <https://praksa.hr/michaelhardt/#title>

Katarina dokument | Praksa, 2008, Praksa.hr. Preuzeto 24.08.2024. sa <https://praksa.hr/katarinadokument/#title> i https://www.praksa.hr/uploads/izlozba/00_katarina.pdf

Wikipedia Contributors 1. srpnja 2018, *Dérive*. Wikipedia; Wikimedia Foundation. Preuzeto 11.09.2024. sa [39https://en.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9rive](https://en.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9rive)

Wikipedia Contributors, 31 svibnja 2021, *Détournement*. Wikipedia; Wikimedia Foundation. Preuzeto 11.09.2024. sa [39https://en.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9tournement](https://en.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9tournement)